

ISTIQLOL YILLARDA O'ZBEK VA QORAQALPOQ ADABIYOTINING TARAQQIYOTI

Yusupov Qudrat Erkabayevich

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali o'qituvchisi

Annotatsiya. *Mazkur tezisdagi O'zbekiston mustaqillikka erishgan davrdan so'ng o'zbek va qoraqalpoq adabiyotining taraqqiyot yo'nalishlari, janr va uslubiy yangilanishlar, milliy o'zlikni anglash jarayonida adabiyotning tutgan o'rni keng ko'lamda yoritiladi. Shuningdek, istiqlol davri yozuvchilari va shoirlarining ijodida tarixiy xotira, ma'naviy uyg'onish, milliy o'zlik, ma'rifatparvarlik, zamonaviylik va xalqparvarlik g'oyalari qanday ifodalanganligi tahlil qilinadi. O'zbek va qoraqalpoq adabiyotidagi umumiyliklar va o'ziga xosliklar qiyosiy yondashuv asosida ochib beriladi.*

Kalit so'zlar: *Istiqlol, o'zbek adabiyoti, qoraqalpoq adabiyoti, ma'naviy yangilanish, tarixiy xotira, milliy uyg'onish, poetika, zamonaviy adabiy jarayon.*

KIRISH

O'zbekiston 1991-yilda davlat mustaqilligini qo'lga kiritgach, ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy va madaniy sohalarda keng islohotlar boshlab yuborildi. Bu islohotlar o'zining eng chuqur ta'sirini ma'naviyat va adabiyot sohasida ko'rsatdi. Yillar davomida mafkuraviy to'sqinliklar, senzura va ideologik cheklovlar ostida bo'lgan ijod erkinlikka chiqdi. O'zbek va qoraqalpoq adabiyoti yangi davrga qadam qo'ydi – bu davr “istiqlol adabiyoti” deb yuritilmoqda. Ushbu adabiy jarayon nafaqat mavzu, janr va obrazlar xilma-xilligini oshirdi, balki milliy adabiy tafakkurning chuqurlashishiga, tarixiy xotira tiklanishiga, yangi poetik va stilistik yondashuvlar shakllanishiga olib keldi. O'zbek va qoraqalpoq adabiyotlari bu jihatdan parallel rivojlanib, bir-birini to'ldiruvchi va boyituvchi jarayon sifatida shakllandi.

ASOSIY QISM

Istiqlol yillarida o'zbek adabiyotida birinchi bo'lib ko'zga tashlangan muhim jihat — bu tarixiy haqiqatni ochib berish, sobit haqiqatlar ustidan qayta o'y yuritish, o'zligimizni anglash va adabiyot orqali milliy g'ururni tiklashga bo'lgan intilishdir. Sovet mafkurasi yillarida taqiqlangan yoki cheklangan mavzular — jadidlar, mustamlaka davri haqiqatlari, Turkiston muxtoriyati, diniy-ma'naviy qadriyatlar, ajdodlar merosi kabi masalalar mustaqillik davrida erkin tarzda adabiyotga kirib keldi. Abdulla Oripov, Erkin Vohidov, Muhammad Yusuf kabi shoirlarning ijodida istiqlol g'oyasi, vatanparvarlik, iymon va e'tiqod, milliy iftixor kabi mavzular ustuvor bo'ldi. Ayniqsa, Muhammad

Yusuf she'riyati xalq ruhiyatini aks ettirgan, xalq bilan nafas olgan realistik she'riyat namunasi sifatida keng e'tirof etildi.

Proza sohasida esa Tohir Malik, Ulug'bek Hamdam, Said Ahmad, Xurshid Do'stmuhammad, Isajon Sulton, O'tkir Hoshimov kabi yozuvchilarning roman va hikoyalari yangi davr muammolarini – jamiyatdagi o'zgarishlar, insoniylik, axloqiy mezonlar, soddalik va samimiyat kabi g'oyalarni yoritishga bag'ishlandi. O'zbek nasri mustaqillik davrida ijtimoiy ongda o'zgarishlarni chuqur psixologik va falsafiy tahlil asosida ifodaladi. Yangi davr qahramonlari – oddiy mehnatkash, muallim, ayol, shifokor, ziyoli obrazlari jamiyatdagi murakkab o'zgarishlar fonida hayotiy tasvir oldi.

Qoraqalpoq adabiyoti ham istiqlol yillarida yangi bosqichga ko'tarildi. Boshqa milliy adabiyotlar qatori, qoraqalpoq adabiyotida ham milliy o'zlikni anglash, o'z tarixini qayta ko'zdan kechirish, zamonaviylik bilan milliy an'analar uyg'unligini topishga bo'lgan intilish kuchaydi. O'zining poetik rang-barangligi, obrazlarning xalqona tabiati, milliy ruh va folklor elementlariga tayanishi qoraqalpoq adabiyotining o'ziga xosligini belgilab berdi. Shoir va yozuvchilar ijodida xalq hayoti, tabiatga bo'lgan munosabat, oilaviy va ijtimoiy qadriyatlar, ekologik muammolar, yoshlarning tarbiyasi kabi dolzarb masalalar keng yoritildi.

Bunga To'lepbergen Qojimuhammedov, Allamurat Asqarov, Jamaliddin Otemuratov, A'zam Aymuratov kabi ijodkorlarning she'riyati va nasriy asarlari misol bo'la oladi. Ularning asarlarida Aral muammosi, Qoraqalpog'istonning ekologik fojiasi, xalqning sabr-toqati, mehnat va halollik, yerga sadoqat kabi g'oyalar baralla yangraydi. Qoraqalpoq adabiyotining lirik she'riyati o'zining tuyg'u bilan boyitilgan, mushohada bilan sug'orilgan, ruhiy qatlamlarga kirib boruvchi poetik tasvirlari bilan ajralib turadi.

Adabiyotning yangi davrdagi taraqqiyotida asosan quyidagi yo'nalishlar seziladi: birinchidan, ideologik bosimdan xoli mavzularning erkinligi; ikkinchidan, shaxs va jamiyat munosabatlarini yangicha talqin qilish; uchinchidan, ijtimoiy ongda axloqiy, ruhiy, estetik o'zgarishlarga bo'lgan badiiy e'tiborning kuchayishi; to'rtinchidan, til va uslubda poetik innovatsiyalarning yuzaga chiqishi. Bu jarayon faqatgina adabiy janrlarda emas, balki adabiy tanqid, adabiyotshunoslik va tarjima sohalarida ham kuzatilmoqda.

Yana bir muhim jihat — istiqlol davrida adabiyot va davlat siyosatining uyg'unlashganligidir. Davlat miqyosida o'tkazilayotgan "Kitobxonlik haftaligi", "Ma'naviyat karvoni", "Yilning eng yaxshi asari" tanlovlari, ijodkorlarga berilayotgan mukofotlar, adiblar xotirasiga bag'ishlangan tadbirlar adabiyotning ijtimoiy mavqeini mustahkamladi. Shu orqali yosh ijodkorlarga e'tibor kuchaydi, kitobxonlik madaniyati oshirildi va yangi avlod adiblariga imkoniyatlar yaratildi.

XULOSA VA MUNOZARA

Istiqlol yillarida o'zbek va qoraqalpoq adabiyoti yangicha ruhda, yangi badiiy tafakkur bilan rivoj topdi. Bu davr adabiyoti orqali xalq o'zining tarixiga qaytdi, milliy xotira tiklandi, erkin fikrlashga yo'l ochildi. Shoirlar va yozuvchilar o'z asarlari orqali nafaqat estetik zavq bag'ishladilar, balki ma'naviy ongni, milliy g'ururni uyg'otishga xizmat qildilar. Istiqlol adabiyoti xalqning yuragidagi so'zga aylangan, milliy ruhni mustahkamlovchi vosita bo'lib qoldi. Kelgusida bu adabiy taraqqiyot chuqur ilmiy izlanishlar bilan boyitilib, yangi avlod ijodkorlarining milliy-falsafiy qarashlari orqali yanada yuksalishi muqarrar.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Oripov, A. (1997). O'zbekiston – Vatanim manim. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
2. Vohidov, E. (1999). Tanlangan asarlar. Toshkent: Sharq nashriyoti.
3. Do'stmuhammad, X. (2015). Mustaqillik davri o'zbek nasri. Toshkent: Akademya nashr.
4. Qojimammedov, T. (2004). Umit nuri. Nukus: Qoraqalpoq nashriyoti.